

Basisboek ethiek

Basisboek ethiek

Onder redactie van

Martin van Hees

Thomas Nys

Ingrid Robeyns

Boom Amsterdam

© 2014 Uitgeverij Boom, Amsterdam
© 2014 Martin van Hees (Groningen), Thomas Nys (Diest),
Ingrid Robeyns (Utrecht)

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Omslagontwerp & typografische verzorging
René van der Vooren, Amsterdam

Afbeelding omslag
Creativ collection, Freiburg

ISBN 978 94 6105 932 1 | NUR 730

www.boomfilosofie.nl

Inhoud

Inleiding 7

DEEL I

WAARDEN

- 1 Liefde en vriendschap **FRANS JACOBS** 13
- 2 Vrijheid en autonomie **MARTIN VAN HEES** 29
- 3 Authenticiteit, integriteit en identiteit **JAN BRANSEN** 46
- 4 Welzijn en geluk **INGRID ROBEYNS** 61

DEEL II

NORMEN

- 5 Klassiek utilitarisme en consequentialisme **MARTIN PETERSON** 79
- 6 Hedendaags utilitarisme en consequentialisme **ROB VAN SOMEREN GRÉVE** 96
- 7 Klassieke deontologie **THOMAS NYS** 113
- 8 Hedendaagse deontologie **JAN-WILLEM VAN DER RIJT** 130
- 9 Contractarianisme **GOVERT DEN HARTOGH** 146
- 10 Contractualisme **PETER TIMMERMAN** 162
- 11 Deugdenethiek, oud en nieuw **PATRICK DELAERE** 179
- 12 Zorgethiek **ERIC TJONG TJIN TAI** 195

DEEL III

MORELE PSYCHOLOGIE

- 13 Karakter en morele psychologie **BERT MUSSCHENGA** 215
- 14 Morele verantwoordelijkheid **MAUREEN SIE** 230
- 15 Intuïties en argumenten **FRANK HINDRIKS** 248
- 16 Egoïsme en altruïsme **JELLE DE BOER** 264

DEEL IV

META-ETHIEK

- 17 De vergissingstheorie [BART STREUMER](#) 283
18 Moreel relativisme [DAAN EVERS](#) 297
19 Non-cognitivism [BRUNO VERBEEK](#) 315
20 Moreel non-naturalisme [SABINE ROESER](#) 332
21 Moreel naturalisme [KATRIEN SCHAUBROECK](#) 348

Over de auteurs 364

Personenregister 366

Zakenregister 369

Inleiding

Wat maakt ons leven waardevol? Gaat het uiteindelijk om liefde? Om geluk? Of misschien om vrijheid en authenticiteit? Maar waar verwijzen die waarden precies naar, en in hoeverre is de ene waarde belangrijker dan de andere? Weten wat het leven waardevol maakt geeft nog niet direct een antwoord op de vraag wat we moeten doen. Verwijst het antwoord op die vraag naar het naleven van plichten die altijd en voor iedereen gelden, of kunnen we niet spreken van algemene morele plichten? Kunnen we wel op zelfstandige wijze tot oordelen komen over wat goed of juist is, of laten we ons vaak onbewust leiden door toevallige factoren? Wat is belangrijker voor onze oordeelsvorming: argumenten of intuïties? En wat betekent dat voor onze verantwoordelijkheid? En wat doen we precies wanneer we een moreel oordeel vellen? Zijn morele uitspraken beweringen die waar of onwaar kunnen zijn, of zijn het enkel uitingen van afkeur of goedkeuring die waar noch onwaar zijn?

Dit soort vragen staan centraal in dit Basisboek Ethiek. 21 ethici hebben ieder een hoofdstuk geschreven waarin ze op toegankelijke wijze een inleiding geven in een belangrijk onderwerp uit de ethiek. De primaire doelgroep die wij daarbij voor ogen hebben gehouden, zijn studenten filosofie die een inleidingscursus ethiek volgen. Wij hebben bij het samenstellen van dit basisboek voor een thematische in plaats van een historische benadering gekozen en aansluiting gezocht bij de huidige stand van de ethische theorievorming op internationaal vlak binnen de academische wijsbegeerte.

Omdat de ethiek een zeer groot vakgebied is, hebben we ons bij de keuze van de te behandelen onderwerpen moeten beperken. Ten eerste wordt de toegepaste ethiek buiten beschouwing gelaten – niet omdat die minder belangrijk is, maar wel omdat het binnen het bestek van een basisboek onmogelijk is om die op een grondige manier te behandelen. Een inleiding in de medische ethiek zou bijvoorbeeld al een zelfstandig basisboek rechtvaardigen, evenals de bedrijfsethiek. Ook hebben we ervoor gekozen uitweidingen naar aanpalende gebieden, zoals de politieke filosofie of de rechtsfilosofie, zo veel mogelijk te beperken. Dit betekent

bijvoorbeeld dat een thema als ‘rechtvaardigheid’ wel in de context van het contractualisme wordt behandeld (hoofdstuk 10), maar dat huidige debatten over internationale rechtvaardigheid (*global justice*) niet worden behandeld.

Het Basisboek is opgedeeld in vier delen. Deel I (*Waarden*) en deel II (*Normen*) geven een inleiding in de normatieve ethiek. In deel III (*Morele psychologie*) en deel IV (*Meta-ethiek*) bespreken we deelgebieden van de ethiek die de meeste inleidingen slechts beperkt of helemaal niet behandelen. De prominente plaats die we hieraan geven volgt uit de expliciete keuze om de huidige stand van de internationale ontwikkelingen in de academische ethiek weer te geven.

In deel I van het boek staat de vraag centraal hoe we belangrijke *waarden* het beste kunnen begrijpen: wat zijn de kenmerken van het goede leven? In hoofdstuk 1 bespreekt Frans Jacobs vriendschap en liefde. Daarna onderzoekt Martin van Hees welke invullingen filosofen aan vrijheid en autonomie hebben gegeven. Jan Bransen legt uit wat identiteit, integriteit en authenticiteit vandaag de dag kunnen betekenen. Ingrid Robeyns ten slotte laat verschillende opvattingen van geluk en welzijn de revue passeren.

In deel II van het boek worden de belangrijkste theorieën besproken over wat we *mogen* of *moeten* doen. Hier staan *gedragsregels* (permissies en plichten) centraal. Martin Peterson introduceert het klassieke utilitarisme en Rob van Someren Gréve bespreekt de hedendaagse inzichten en debatten binnen deze stroming. Thomas Nys zet de kernideeën van het kantianisme uiteen en Jan-Willem van der Rijt laat zien hoe deze zich bij contemporaine auteurs hebben vertaald. Govert den Hartogh verheldert de centrale gedachten van het contractarianisme en Peter Timmerman zet het contractualisme uiteen. Patrick Delaere keert vervolgens terug naar Aristoteles om de deugdenethiek te bespreken en Eric Tjong Tjin Tai introduceert de zorgethiek als alternatief of aanvulling op deze paradigma’s. Zoals we zullen zien, wordt in de deugdenethiek en in de zorgethiek ook de tweedeling tussen waarden en plichten bekritiseerd.

In deel III worden centrale begrippen uit de ethiek kritisch geëvalueerd aan de hand van bevindingen uit de empirische wetenschappen. We noemen dit morele psychologie, maar het gaat bijvoorbeeld ook om resultaten uit de neurowetenschappen (hoofdstuk 14) en de gedragseconomie (hoofdstuk 16). Bert Musschenga onderzoekt de kritiek dat ‘karakter’, een centraal begrip uit de deugdenethiek, niet bestaat. Maureen Sie analyseert en eva-

lueert verschillende bevindingen waaruit zou blijken dat onze morele verantwoordelijkheid beperkt is. Frank Hindriks onderzoekt wat, in het licht van recent empirisch onderzoek, het statuut van intuïties en argumenten precies is. Jelle de Boer ten slotte gaat na of er ruimte is voor altruïsme of dat we uit moeten gaan van een universeel egoïsme.

Ten slotte bespreken we in deel IV de meta-ethiek. Dit is een subdiscipline die, gezien haar complexiteit, vaak geen plek krijgt in een inleidend handboek. Dat valt te betreuren, want de theorieën zijn weliswaar lastig en lijken ver af te staan van de dagelijkse praktijk, maar de vragen die hier gesteld worden, zijn cruciaal. Wanneer we morele uitspraken doen, zoals ‘Moord is verwerpelijk!’ of ‘Helpen is goed!’, wat is dan het statuut van dit soort uitspraken? Zijn deze op waarheid gericht? En, zo ja, wat *maakt* dat dergelijke uitspraken waar of vals zijn? Of is waarheid hier misschien helemaal niet van toepassing?

Bart Streumer introduceert de zogenaamde ‘vergissingstheorie’ die stelt dat morele eigenschappen niet bestaan en dat morele uitspraken daarom steevast onwaar zijn. Daan Evers bespreekt het moreel relativisme, de positie die ervan uitgaat dat morele uitspraken wel waar (of onwaar) kunnen zijn, maar dat die waarheid afhankelijk is van de waarden of overtuigingen van individuen of groepen. Bruno Verbeek houdt het zogenaamde ‘non-cognitivism’ tegen het licht, de positie die stelt dat morele uitspraken iets anders ‘doen’ dan de waarheid of een stand van zaken meedelen. Ten slotte komen twee theorieën ter sprake die wel geloven in morele eigenschappen of morele feiten: Sabine Roeser presenteert het non-naturalisme zoals het zich vertaalt in het intuïtionisme en Katrien Schaubroeck analyseert verschillende vormen van naturalisme in de meta-ethiek.

De theorievorming in de meta-ethiek is ver ontwikkeld, met vele verschillende, vaak slechts subtiel van elkaar afwijkende posities. Om voor de lezer het overzicht te bewaren en om duidelijk te maken hoe de verschillende hoofdstukken zich tot elkaar verhouden, hebben we aan het begin van het deel over meta-ethiek een *flow chart* opgenomen.

Ten slotte zouden wij een aantal mensen willen bedanken, zonder wie dit Basisboek niet tot stand zou zijn gekomen. Niels Cornelissen en Wouter van Gils, uitgevers bij Uitgeverij Boom, hebben ons van het begin af aan enthousiast gesteund. Ook de andere medewerkers bij Boom danken wij voor hun constructieve samenwerking. Meer dan dertig anonieme referen-

ten hebben uitgebreide commentaren geschreven op de concepthoofdstukken. Wij zijn hun bijzonder dankbaar voor hun cruciale bijdrage aan het verbeteren van de kwaliteit van dit boek. Ten slotte willen we de auteurs van alle hoofdstukken bedanken voor hun grote inzet. Hun inzet, enthousiasme en expertise laten zien dat de ethiek een bloeiend onderdeel van de wijsbegeerte is.